

FENOMÉN HRAD

Daniela Dvořáková

Opevnený hrad, chránený mohutnými hradbami s baštami, vežami a vežičkami, s hradnou priekopou a padacími mostmi, týčiaci sa nad krajinou – taká býva zvyčajne naša predstava o stredovekých hradoch. Zrodila sa z rozprávok, filmov, romantických predstáv 19. storočia, našich snov... Aký bol ale skutočný stredoveký hrad?

V zásade je veľmi ťažké vôbec vytvoriť definíciu hradu, najmä ak by sme vychádzali iba z písomných prameňov, ktorých vypovedacia hodnota je obmedzená: pre stredoveké hrady nemáme stavebné plány, nákresy, vyobrazenia, písomnú dokumentáciu stavby, len zriedkakedy máme k dispozícii zlomky účtov, hradné inventáre a podobne. Obraz, ktorý poskytuje historikovi písomný prameň, môže byť diametrálne odlišný od toho, ktoré prinášajú iné vedné disciplíny. Výskumom stredovekých hradov sa okrem histórie a kastelológie zaoberá celý rad ďalších vied, napríklad lingvistiká, sociálne dejiny, dejiny literatúry, výtvarné umenie. Ďalej sú to stredoveká archeológia, umenoveda, dejiny stavebníctva, či dendrochronológia, aby sme vymenovali iba tie hlavné vedné odbory, ktoré obracajú pozornosť na problematiku hradov. Všetky tieto vedy pomáhajú nielen zrekonštruovať priebeh stavby, datovať ho, sledovať jednotlivé prestavby, na základe použitých techník a materiálov identifikovať cudzie vplyvy, ale aj podrobiť hrad historicko-antropologickému výskumu a identifikovať jeho miesto v stredovekej kultúre a mentalite. Bádanie o hradoch je dnes nesmierne širokou, mnohvrstvovou, naozaj multidisciplinárnou či interdisciplinárnou témou. Historici dokonca hovoria, že interdisciplinárny výskum pri výskume hradov už nie je dostačujúci, preto presadzujú novú metodológiu – tzv. transdisciplinárny výskum, ktorý umožňuje posúdiť pramene jednej disciplíny jej metódami, ale klásť otázky prostredníctvom inej vednej disciplíny.¹ Objektom výskumu sa stáva nielen skutočný hrad, ale aj hrad imaginárny: hrad ako symbol či metafora (ba dokonca hrad ako erotická metafora).²

Hoci je hrad symbolom stredoveku, výskum hradov však ďaleko presahuje toto obdobie. Z hľadiska hradov je mimoriadne zaujímavé predovšetkým 19. storočie vďaka glorifikácii stredoveku a obdivu k jeho symbolom – k hradom a rytierom. Práve 19. storočie nám zachovalo „ideálny“ alebo skôr idealizovaný obraz hradu známy z povestí a rozprávok. V skutočnosti tento obraz nestvorilo 19. storočie, ale literárny ideál neskorého stredoveku; artušovské povesti a rytierska literatúra.³

Stredoveké hrady boli v prvých stáročiach úplne odlišné od novodobých romantických predstáv; išlo o jednoduché drevené stavby chránené valom alebo násypom a palisádami. Ešte v prvej polovici 12. storočia si ani najväčší zemepáni vo vyspelejšej západnej Európe nestavali kamenné hrady. Až od 13. storočia sa okrem veže, ktorá plnila predovšetkým obrannú funkciu, začali budovať ako súčasť kamenného hradu aj sály a obytné priestory. Hrady prestali byť výhradne útočiskom, bezpečným miestom, ale stávali sa čoraz viac aj strediskom moci a symbolom spoločenského postavenia. Práve v tomto období začali vznikať i prvé definície hradu.⁴

Budovanie kamenných hradov sa v Uhorsku začalo v 13. storočí za vlády Bela IV. Vtedy išlo v prvom rade o obranu, lebo to bolo obdobie po tatárskom vpáde, keď sa ukázalo, že len pevné kamenné hrady sú schopné odolať útoku nepriateľa. Všetko ostatné vrátane drevených hradov Tatári zmietli z povrchu zeme. Prestavby bezpečných, no nepohodlných kamenných hradov na komfortné rezidencie aristokracie sa stali módou až od konca 14. storočia, kedy nastáva v Uhorsku nový „hradný boom“.⁵ Vznikali nielen nové hrady, ale mnohé, už existujúce, boli qd základu prebudované a prestavané, premenili sa na veľké, pohodlné a architektonicky bohato zdobené paláce. Bývanie v pôvodných starých hradoch bolo nielen nepohodlné, ale aj nezdravé, preto ich majitelia zväčša obývali domy, kúrie vo svojich mestečkách a mestách alebo v blízkosti

1 GROSSMANN (ed.). *Die Burg*, 10.

2 WAGENER – LASS – KÜHTREIBER – DINZELBACHER (eds.). *Die imaginäre Burg*; DINZELBACHER, *Die Burg als erotische Metapher*.

3 LASS, *Prolegomena*, 9.

4 Tamže, 10.

5 K problematike uhorských stredovekých hradov pozri GERŐ, *A magyarországi várépítészet*; KÖNYÖKY, *A középkori várak*; FÜGEDI, *Vár és társadalom*; KURCZ, *Lovagi kultúra*. Zo slovenskej literatúry pozri najmä PLÁČEK – BÓNA, *Encyklopédia slovenských hradov*; SLIVKA – VALAŠEK, *Hrady a hrádky*.